

DE AARDENHOUT.

*Hoe stont het wide wilde wout
In loverkens so groen en stout!
Hoe loeghen al de bloemekijn,
So minlic bi het zonneshijn.*

OUD LIEDERE.

Als ge van Haarlem komende en van den Haagschen straatweg regts afwijkende, den Zandvoordschen straatweg opgaat, komt ge voorbij den spoorweg aan een kleine brug. Die brug ligt over een water, dat zich zuidwaarts in het weiland schijnt te verliezen, maar noordwaarts door zijn bogtigen loop doet blijken, dat het geen gewone sloot is.

Een weinig verder, waar de weg door hooge abeelen met dikke, zilverwitte, bogtig gedraaide stammen wordt overschaduwde, ziet ge links een kleinen waterval, die het overtollige water van de duinen naar het bovengenoemde vaartje leidt. Dit water is rijk aan waterkers, en langs zijn rand groeijen de hooge spitse bladen van de waterzuring, het beroemde Herba Britannica,

Foto's van Vogelenzang

[Http://vogelenzang.at.quicknet.nl](http://vogelenzang.at.quicknet.nl)

door de Romeinen op hunne togten **naar** het noorden als een heilzaam geneesmiddel gewaardeerd.

Hier zijt ge op het punt van de grens te overschrijden tusschen het lage, eentoonige, winderige weiland en **de** hooge door dicht geboomte beschaduwde duingronden. Voor u ligt een bosch, dat zich zoowel noord- **als** zuidwaarts onafzienbaar uitstrekt, en zoodra gij **bij** de oude herberg „de Haringbuis" het tolhek zijt doorgegaan, betreedt gij den Aardenhout.

De overlevering zegt, dat hier in overouden **tijd**, de Rijn, van Katwijk komende, door „dat anderde Hout" zich noordwaarts wendde, en dat zijn **oevers** door digte bosschen en vele kasteelen en kloosters waren omzoomd. „Dat anderde Hout", later verkort in „Aardenhout", werd zoo genoemd in tegenstelling met den Haarlemmerhout, die meer oostelijk zich **van** Haarlem tot Leiden en 's Gravenhage uitstrekke.

Links van u ligt in de verte aan den boschrand tegen het hooge geboomte een aardige witte koepel van de oude plaats Boekenrode, en langs die plaats een smalle en zeer kronkelende sloot, die naar **het** watervalletje stroomt en een gedeelte uitmaakt **van** een overouden waterloop, wiens rigting van **Katwijk** over Noordwijk, Vogelenzang, Bloemendaal, Brederode en Velsen noordwaarts nog zeer goed is te herkennen en die eenmaal de abdijen van Rijnsburg en Leeuwenhorst', het slot Vogelenzang, het klooster **van** Mariënbosch, de huizen Nuysenburg, Rolland, Tetterode, Aelbrechtsberg,- en Brederode bespoelde.

Nauwelijks zijt ge in het bosch, of het is u alsof het leven luchtiger, aangenamer voorthuppelt dan in gindsche lage weilanden, alsof ge weer kind zijt, zoekende naar bloemen, vlinders en schelpen.

Zeg niet dat dit in alle bosschen zoo is. Noch het Haagsche, noch het Haarlemsche, noch het Alkmaarsche, noch de Geldersche bosschen zelfs maken u zoó opgeruimd als „dat anderde Hout“, waardoor de Rijn geloopen heeft.

Is het omdat de zee in het verschieft ruischt, omdat de levenwekkende en sterkende zeelucht over de hooge, zonnige duintoppen, door de gezellige kruinen der eiken waait, door de ernstige dennen suist en de anders drukkende boschlucht telkens vernieuwt?

Regts ligt een lange, schaduwrijke eikenlaan, aan de eene zijde met ondoordringbaar jong eikenhout, aan de andere zijde met een ver uitzigt door het struikgewas naar de weilanden, die wij verlaten hebben. Een rozenstruik groeit tusschen het hakhout, een zeer bescheidene, bleekroode, enkele roos, en toch zeldzaam. Voor zoover mij bekend is, wordt nergens anders een dergelijke roos gevonden. Zij vormt een overgang tusschen de witte duinroos en de roode eglantier. Vele malen is deze struik met het omringende hakhout tot den grond afgehakt, maar telkens opnieuw herrezen. Eerbiedig haar, want zij is even oud en oorspronkelijk hier als het bosch, waar zij is voortgebracht

1 Deze roos is door mij beschreven in de *Flora Batava*, Deel XIV, No. 1101.

Aan het einde van de laan zien wij links een schrale vlakte met aardappelvelden en armoedige huisjes. Hier lagen vroeger de vriendelijke bosschen van Oosterduin; hier is op hoop van gewin een prachtig gedeelte van den Aardenhout gesloopt; — maar te vergeefs! — De hooge bodem is niet voor bouw- of weiland geschikt en treurt om het verlies van zijn beminde boomen. De Aardenhout is een heilig bosch en zal niet straffeloos worden ontheiligd.

Regts ligt de plaats Nuysenburg, wier gronden ten westen worden begrensd door den reeds genoemden waterloop, ten oosten door de overoude Houtvaart. Bij het opgraven van den bodem onder een elzenboschje nevens het woonhuis, zijn groote baksteen en gladde, witte en zwarte keien voor den dag gekomen. Ook een zeer gave zoogenoemde kamiensteen met het jaartal 1568. In oude papieren ¹ heb ik gevonden, dat hier voor drie eeuwen een kasteel heeft gestaan van jonker Dirk van Nuys, burger van Haarlem en dat dit huis omstreeks 1590 is verkocht aan Hendrik Lourensz Spieghel, den bekenden Amsterdamschen koopman en dichter. Bij dit kasteel was een fraai park met fonteinen en een doolhof, waarvoor de witte en zwarte keijen als plaveisel hebben gediend.

Spieghel veranderde den naam Nuysenburg in Spiegelenburg. Het oude kasteel werd gedoopt en Spie-

¹ Mij welwillend door den eigenaar, den heer P. van de poll, te Loosdrecht, ter inzage gegeven.

^s Zie S. Ampzing, Haerlem 1628, bl. 89.

gelenburg aan de overzijde van den weg gesticht. Thans is Spiegelenburg spoorloos verdwenen, terwijl een kleine tuinderswoning nog den naam Nuysenburg draagt.

Langs de sloot bloeit een gele Anemone (*A. ranunculoides*), zeldzaam in ons vaderland en zeer zeker nog een overblijfsel van het oude bosch, — een nog ouder gedenkstuk dan de steenen van jonker Dirk van Nuys.

Ten zuiden van Oosterduin leidt tusschen het bosch en de open vlakte een stille graslaan duinwaarts. Die laan is, zoolang mij heugt, steeds gestoffeerd met eenige geiten, met touwen aan paaltjes vastgelegd. Van deze laan loopen eenige lanen van hooge eiken door het bosch. Die lanen zijn regtlijnig; hare randen zijn te stijf afgestoken en de paden netjes geharkt. Hoeveel schooner zou het hier zijn, als men gras en mos wild over de paden Het groeijen, zooals ginds op het Naaldenveld.

Maar toch heeft het bosch een aangenaam zonnige tint, en als in Mei de nachtegalen in de verschillende lanen elkander met eindelooze afwisseling van toonen begroeten, dan wordt men eenigzins met die afgestoken en geharkte lanen verzoend.

Hier groeit de gamander (*Teucrium Scorodonia*), oudtijds Wot-Sage of wilde salie genoemd, met hare lange opgerigte trossen van bleek gele bloemen, een plant, die alleen in wilde of verwilderde bosschen groeit en in den Haarlemmerhout niet meer gevonden wordt. Hier vindt men in het najaar in menigte in het gras een sierlijke zwam (*C/avaria cristata*), als een polijp

gevormd, grijsachtig of geelachtig, met kamvormige uitgesneden steeltjes. De eiken zijn zeer oud en hunne stammen bedekt met dikke, graauwe en groene korstmossen.

Langs een paar boerenwoningen komen wij weder op den straatweg en steken dien over. Weldra zien wij een beekje (de Rel) voor ons, dat tusschen dicht begroeide walletjes kronkelt en door dikke kurkiepen is overschaduwde. Hun knoestige, bogtige stammen zijn met helder groene blad- en levermossen bedekt. Langs de boorden hangen de glanzig groene bladen en grootte goudgele bloemen van de waterboterbloem (*Caltha palustris*) in groot aantal. — Voorbij dit beekje liggen jonge digte hakbosschen met rechte smalle voetpaden doorsneden en door duinwalletjes begrensd. Op die walletjes groeit een niet algemeene soort van rietgras (*Carex praecox*), oppervlakkig reeds zeer goed van het hier veel voorkomende zandrietgras (*C. arenaria*), te onderscheiden door zijn donkerbruine, hooger gesteelde, smallere aren.

Een sierlijke heester met ovale, groene, fijn gezaagde bladen en witte op vogelkers gelijkende bloemtrossen (*Amelanchier canadensis*), groeit hier in groot aantal. Hij is een vreemdeling, oorspronkelijk uit Canada, die in de vorige eeuw als sierboom ingevoerd, in den Aardenhout en ook in den Haarlemmerhout is verwilderd. De mispelachtige, zwarte vruchtjes werden voormaals door de Indianen van Canada gegeten.

Zijn afkomst uit Amerika blijkt vooral uit de vuur-

roode kleur, die de bladen bij het verwelken, en ook bij het ontluiken vertoonen; een vreemde tint in het Hollandsche bosch. Van de planten, die uit Amerika in Noord-Europa zijn ingevoerd, hebben die uit Canada zich het meest verwilderd. De Canada-popel, de gele Oenothera, de Canadasche Fijnstraal (*Erigeron canadensis*) zijn daarvan bekende voorbeelden.

De breede laan, die van den Zandvoordschen straatweg links over Mariénbosch en Leiduin naar Vogelenzang loopt, is thans in een grindweg veranderd en heeft daardoor veel van hare aantrekkelijkheid verloren. Die breede sporen in het gulle zand, die half met gras begroeide zijpaadjes, vormden een aangenaam geheel met het vrolijk en luchtig gewelf der eiken. Het was er lommerrijk en toch niet donker, zooals in beukenlanen, maar geschakeerd en droeg daardoor meer het karakter van natuurlijke vrijheid. Eiken zijn niet alleen het beeld der vrijheid, maar ook hare vertegenwoordigers. Vrij en los moet de grond er omheen zijn. En werkelijk is het na den aanleg van den grindweg, alsof de eiken er ernstiger en bedenkelijker beginnen uit te zien.

Onder gindsche hooge beuken is het ernstig, koel en ledig. Onder beuken groeijen geen vrolijke heesters, heerscht geen afwisseling van allerlei planten, zooals onder eiken. Beuken zijn groote egoïsten, evenals de dennen; zij dulden in hunne schaduw geen andere planten dan ten hoogste alleen hun eigen kroost. Beukenbosschen moet men in de lente zien. Dan zijn zij het schoonst, als aan de dorre takken hier en daar de

lichtgroene blaadjes in verspreide groepen te voorschijn komen, als het geheele bosch met grillige, onregelmatige strepen van het schoonste groen wordt getooid, prachtiger dan de rijkste illuminatie. Maar in den zomer zijn beuken somber en koud.

Aan het einde van Boekenrode, tegen Leiduin, loopt een beekje onder hooge dennen, door een kleine vallei aan den voet van begroeide duinen. Hier is een der liefelijkste plekjes in Haarlems omstreken; hier is het koel in den zomer en luw in het najaar. Hier kan men eindeloos zitten droomen van een wereld zonder verandering, want hier is alles nog als toen ik een kind was. — Niet ver van daar ten oosten, ligt een zeer oud huis, de Koekoek, thans tot boerenwoning gebezigd, maar blijkbaar in vroeger eeuwen een kapel of een gedeelte van een klooster. Nog zijn in een der hooge, holle vertrekken sporen van een altaar in den muur te zien. Stond deze kapel welligt in verband met het geheimzinnige klooster, dat voormaals moet gelegen hebben op Mariënduin en waarvan nog een zerk van rooden zandsteen over is? Het beekje of liever de vijver verdeelt zich hier in twee armen, die tegen de duinen plotseling zijn afgebroken, alsof hier vroeger een groot water gedeeltelijk was ondergestoven; het vloeit oostwaarts langs de Koekoek en zoo in den nauwen, kronkelenden waterloop, die de duinen van het weiland afscheidt en langs Nuysenburg over Duinvliet en Rolland loopt. Regt voor ons uit, ten oosten, ligt aan overzijde van het machinegebouw der Amster-

damsche Duinwaterleiding, waaronder niet lang geleden een vrij dikke kleibedding ontdekt is

Over een boschrijken duinwal bewandelen wij een smal paadje westwaarts door het Koekoeksduin, dat tegenover Mariënduin ligt. Tusschen beide duingroepen ligt een weiland, waar, volgens oude kaarten, voorheen een breed water moet geloopen hebben, komende van Noordwijkerhout en Zilk. Aan dat water, waarvan de reeds genoemde zeer bogtige sloot is overgebleven, lag het bovengenoemde klooster. Zonderlinge historiën worden door oude lieden uit den omtrek van het leven der kloosterlingen verhaald; maar, zoover ik weet, is nergens eenige oorkonde van dit gesticht te vinden. Alleen de oude doodkist, na de slooping van Mariënbosch in den tuin van het Paviljoen veilig bewaard, getuigt zwijgend van een geheimzinnig voorleden in deze liefelijke en altijd jeugdige natuur.

Over Mariënbosch wandelen wij langs beekjes, bosschen en weilanden naar het Naaldenveld, een zeer afgewisseld terrein, hoog en laag, met bosch, bouw- en weiland en duin; alles vindt men hier, dat een Hollandsch duinlandschap kan opleveren.

Hier is het hoofdkwartier der wilde Primula (*P. acaulis*). In April zijn de randen der beekjes en slooten met hare duizende groote gele bloemen bedekt. Ik ken geen plaats in ons vaderland, waar die fraaije plant zoo welig in het wild tiert, als in deze streken. In de Engelsche bosschen is de Primrose overal algemeen. Is hier in het Naaldeveld nog een overblijfsel uit den

tijd, toen de kust van Engeland op onze kusten kon gezien worden, toen de Anglen en Saksers langzaam maar gestadig deze kusten verlieten, om ginds een vaster en duurzamer bodem te zoeken?

Groepjes dennen staan hier en daar verspreid en geven afwisseling aan het jonge eikenhout; de paden zijn niet angstvallig evenwijdig begrensd, maar half met gras en mos bedekt; somtijds ziet men geen pad en moet door het ongebaande bosch of over de open e vlakte weer op den weg zien te komen. Dit is de ware natuur. Veel van hetgeen de menschen ons in hunne welaangelegde parken vertoonen, is de gebrekkige navolging van eene natuur, die de aanleggers zelven nooit aanschouwd hebben. Zelden ziet men in die parken de majesteit van het menschelijk genie. Evenwijdige paden behooren bij den symmetrischen tuinstijl; zij zijn uitmuntend in de parken van Versailles en Herrenhausen; maar evenwijdige slingerpaden in een Engelschen tuin zijn onzin en maken een onaangenamen, vervelenden indruk. Als ik zulk een zuiver geschoeffeld, net geharkt, evenwijdig afgestoken pad tusschen een groenen effenen wand van laag hout of tusschen pruikachtig gesnoeide vreemde bloemheesters bewandel, denk ik onwillekeurig aan vele dingen, waarin het menschelijk genie half is blijven steken, en die uitnemend worden gekenmerkt door het woord „modern," hetzij dit woord van „Mode" of van „Modderen" afkomstig is.

In het Naaldenveld ziet men grooter afwisseling van groen dan in den Haarlemmerhout. Het gemis aan

dennen en berken maakt den Hout eentooniger. Niets is schilderachtiger in Mei dan de tegenstelling van de donkere kruinen der dennen met het fijne, wazige lichtgroene gebladerte en de witte stammen der lage berken. Hier en daar ziet men tusschen deze de met witte bloemen bedekte struiken der vogelkers en de grasgroene digtbebladerde haagdorens, die in den Hout zeldzamer zijn. Op de plaatsen, waar het hakhout nog zeer jong is, groeijen toortsplanten (*Verbasum*) met hare wollige, witgrijze, groote bladen en hooge gele bloemaren, de ossentong (*Anchusa officinalis*) met hare fraaije donkerblauwe bloemen, het parelkruid (*Lithospermum officinale*) met donker blad en lichtgele kleine bloemen, de kleine klaproos (*Papaver dubium*), de witte bloemschermen der gewone peen, de groote witte bloemen van de kerssouwen (*Chrysanthemum Leucanthemuni*). De duin walletjes vooral dragen de vuurroode klaprozen, de witte peen, het gele walstroo (*Galiumverurn*), de gele schermen der pastinake (*Pastinaca sativa*) en het blaauw van den kromhals (*Lycopsis arvensis*). Over den zandigen bodem kruipt de *Ononis arvensis* (hier zandwik geheeten), wier stengel en bladen door hunne kleverigheid eigenaardig met zand bedekt, hare liefelijke roode vlinderbloemen te fraaijer doen uitkomen. Het salomonszegel (*Convallaria Polygonatum*), hier kankerwortel genoemd, is zeer talrijk met zijn bogtige bloemstengels en witte, groen getopte, hangende bloemen.

Ook zeldzame planten groeijen hier. Van waar komen

hier de veldkers (*Lepidium campestre*) met haar groote ,
ronde, haauwvrachtjes, de mierikswortel (*Cvchlearta*
(*Armoracia*), met zijn groote witte bloemtrossen , de
waterruit (*Thalictrum flavum*), die evenals de ranon-
kel-anemoon bij Nuysenburg, aan zwaardere, kleiachtige
gronden eigen zijn?

Uit het Naaldenveld gaan wij westwaarts in meer opene
duinstreken en naderen een hoogen duinketen , die zich
op ongeveer het midden van de geheele duinreeks
uitstrekt. Op den hoogsten dezer duinen hebben wij
een prachtig uitzigt aan de westzijde tot aan zee, aan
de zuidzijde tot Leiden , aan de noordzijde tot Beverwijk
en de Zaanstreek, en oostelijk over het bont gescha-
keerde, uitgestrekte bosch, dat wij doorwandeld hebben,
op de torens van Haarlem. Hier overzien wij de groote
vlakte van Bentveld, van oudsher om haar rijken plan-
tengroei beroemd. Die vlakte is thans meer en meer
bebouwd en met bosch en weiland bedekt en heeft veel
aan schoonheid gewonnen, maar vele van haar wilde
bloemen verloren. "

Vol ijver worden de beplantingen op deze duinen
voortgezet. In de laatste jaren zijn uitmuntend gelukte
proeven genomen met gewone popels (zwarte en Canada),
wilgen (bitterwilg, *Saiix purpur ea*) en andere in 't wild
groeijende boomen op het dorre zand uit stekken ge-
kweekt.

Dikwijls worden voor het beplanten van dorre zand-
gronden allerlei vreemde gewassen aanbevolen, dennen
uit Oostenrijk, wilgen uit Bessarabië, knolgewassen

uit Japan, pruimen uit Amerika, terwijl wij in ons land, op die dorre gronden zelve, gewassen hebben, die oneindig gemakkelijker daar zijn voort te kweken en slechts op de vlijtige hand des menschen wachten. Zoo groeit op de dorre duinhelling achter Overveen eene wilgensoort, die, geloof ik, bij de boomkweekers niet algemeen bekend is, de *Salix stipularis*, kenbaar aan de lange en spits toeloopende steunblaadjes. Deze wilg levert vrij dikke, hoog opschietende stammen en groeit op het barre zand even welig als de bitterwilg, die weinig bruikbaar hout levert.

Ook de zwarte popel is uitmuntend voor de beplanting van stuivende zandgronden geschikt; vooral de exemplaren met vrouwelijke bloemen verdienen aanbeveling, omdat de pluizige zaden zeer geschikt zijn, om dezen nuttigen boom heinde en ver te verspreiden.

Wij steken den Zandvoordschen straatweg wederom over en wandelen door de zandige lanen van klein Bentveld, half door bosch, half over duinen, een schilderachtigen weg noordoostwaarts, tot wij eindelijk uitkomen in een grazige vallei, waar een vinkenbaan en eenige boerderijen aan den voet der duinen liggen en die steeds met witte geiten aan touwtjes aardig is gestoffeerd. Die vlakte heet van ouds het Volmeer en is aan de oostzijde begrensd door de zware bosschen van Elswoud en Duinvliet. Een donkere, eeuwenoude beukenlaan brengt ons op den grindweg, die langs deze plaatsen loopt.

Het Volmeer is een vruchtbare en sedert eeuwen

bebouwde duinvlakte, waarin men zeer goed een ondergestoven waterplas kan herkennen. Voor vele eeuwen lag daar ongetwijfeld een meer, en dezelfde overlevering, die wij in den aanhef hebben vermeld, zegt, dat de Rijn, komende van Katwijk, door dat „anderde Hout" is gestroomd over Bentveld en Vollemeer.

Dit Volmeer heeft in het laatst der 16e eeuw behoord aan den bekenden Haarlemschen schilder Maarten van Heemskerk, van wien op het Museum te Haarlem nog eenige schilderijen te zien zijn, — een boerenzoon, die zijn talent in Italië' heeft ontwikkeld, en teruggekeerd in het vaderland, met zijn hart altijd in het zonnige zuiden is gebleven. Het testament van Meester Maarten is bekend, waarbij hij wat een zeker stuk land gedurende één jaar opbragt, als huwelijksgift bestemde voor een paar, dat zich op zijn graf in de Grootte Kerk, in het huwelijk zou laten inzegenen. Minder bekend is het, dat dit land was het Vollemeer „in die banne van Tetroede." ¹ Heemskerk was een zonderling, maar een dichterlijk en diependkend man, — niet op zijne plaats in de ontzettend prozaische gesteldheid van een Nederlandsche stad in het laatst der 16e eeuw. Er is iets weemoedigs in deze laatste wilsbeschikking van een ongehuwde.

Niet ver van hier ligt het bosch van Duinvliet, en de vliet, die dit bosch aan de zijde van het weiland begrenst, is eene voortzetting van den kronkelenden

¹ Vaderl. Letteroef. 1871, bl. 416.

waterloop, die langs Mariënduin, Boekenrode en Nuysenburg vloeit. Bij Duinvliet is niet lang geleden een dikke breede kleilaag op ongeveer zes voet diepte voor den dag gekomen, en in het veen onder die klei een lood dat in overouden tijd voor een groot vischnet moet gediend hebben. Langs den vliet groeijen de groote hoef- of dokkebladen (*Petasites officinalis*) een echte rivierplant, die men noordelijker wedervindt langs een gedeelte van het Noord-Hollandsche Kanaal, op de hoogte van Koedijk.

Een halve eeuw na Maarten van Heemskerck leefde te Haarlem een twijndersgast, Molijn geheeten, die zijn ambacht verliet en dienst nam bij een „lakendrap pier," waar hij ook in kantoorzaken werkzaam was. Zijn meester stierf, en de ijverige en vlugge bediende trouwde met de weduwe en breidde de zaken zoozeer uit, dat schepen bij schepen voor hem uitzeilden en hij ia den groothandel op Spanje binnen korte jaren tonnen goude verdiende. Hij kocht in Haarlem een groot huis op de Kraaijenhorstergracht en plantte achter Overveen in de woeste duinen een overschoonen lusthof. Duinen werden geslecht, vaarten gegraven, bosschen aangelegd, een prachtig landhuis verrees en van heinde en ver kwamen nieuwsgierigen om dit reuzenwerk te aanschouwen. Doch het werk was nog niet voltooid, toen de fortune Molijn den rug toe draaide. Hij verloor binnen weinig tijds al zijn schepen, zijn geld en goed en moest op zijn ouden dag door de armenkas worden onderhouden. Toen zag men hem weder als

van ouds dagelijks naar de twijnderij wandelen, met zijn boommandje onder den arm, om werk af te halen en terug te brengen. Hij stierf arm en vergeten — maar zijn later voltooide lusthof Elswoud is nog heden een der schoonste parken van Kennemerland. ¹

Van den Aardenhout tot Volmeer hebben wij een zeer merkwaardigen bodem betreden, een bodem, sinds eeuwen rijk aan bosschen en bloemen, een bodem, zelfs voor ons, die daar reeds als kinderen hebben rondgedwaald — altijd nieuw en aantrekkelijk,

¹ Dit verhaal heb ik gevonden in een handschrift van P. Langendijk, berustende in het Archief van de provincie Noord-Holland.

1878

Foto's van Vogelenzang

[Http://vogelenzang.at.quicknet.nl](http://vogelenzang.at.quicknet.nl)